

**ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΥΣ
ΧΩΡΙΣ ΕΥΤΥΧΙΣΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ**

Ερμηνευτικές προσεγγίσεις

Επιμέλεια

ΓΙΑΝΝΗΣ Σ. ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΥΣ
ΧΩΡΙΣ ΕΥΤΥΧΙΣΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ
Ερμηνευτικές προσεγγίσεις

Επιμέλεια:
Γιάννης Σ. Παπαδάτος

ΧΟΡΗΓΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

**ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΥΣ
ΧΩΡΙΣ ΕΥΤΥΧΙΣΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ
ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ**

Επιμέλεια: Γιάννης Σ. Παπαδάτος
Εικόνα εξωφύλλου: Ίρις Σαμαρτζή
Διόρθωση: Χρύσα Φραγκιαδάκη

© 2018, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., Γιάννης Σ. Παπαδάτος

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Φεβρουάριος 2018

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής
τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΛΕΙΟ
Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-569-790-7

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
----------------	---

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ

Γενικές θεωρητικές προσεγγίσεις

- Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου: *Λογοτεχνικά ανάγλυφα δυστοπικών όψεων του παρόντος* 12
- Γιάννης Σ. Παπαδάτος: *Η εποποιία του ήρωα και της ηρωίδας ή το πεπρωμένο της κοινότητας σε μυθιστορήματα για εφήβους με μη ευτυχισμένο τέλος* 31
- Γεώργιος Παπαντωνάκης: *Το ευτυχισμένο και μη τέλος ως δομική συνιστώσα στην ελληνική νεανική μυθολογία* 51
- Δημήτρης Πολίτης: *Από την αμήχανη ποιητική της εφηβείας στους «ζοφερούς» κόσμους της μυθολογίας της: Θεωρητικά ζητήματα (συγγραφής και ανάγνωσης)* 72

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

Ειδικές θεωρητικές προσεγγίσεις

- Διαμάντη Αναγνωστοπούλου: *Ιστορίες χωρίς ευτυχισμένο τέλος. Το Ολοκαύτωμα: η αφήγηση του ανείπωτου στα παιδιά* 94
- Αγγελική Γιαννικοπούλου: *Οι ιστορίες με κακό τέλος λέγονται για το καλό σου! Εικονογραφημένοι αισώπειοι μύθοι* 111
- Μένη Κανατσούλη: *Εφηβικά μυθιστορήματα με «κακό»(;) τέλος → Μαθητεύοντας σε μια ζωή με «καλή» αρχή;* 132
- Ανδρέας Καρακίσιος: *«Happy end» στα λαϊκά και στα τσιγγάνικα παραμύθια: Τύποι και παραλλαγές* 146

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΤΗ

Διδακτικές προσεγγίσεις

- Χριστίνα Δίμιζα: *Ιστορίες με κακό τέλος σε παιδιά. Μια αφορμή για δημιουργικότητα χωρίς τέλος από τα παιδιά* 166
- Μιχάλης Κουσουλάκος: *Διαβάζω λογοτεχνία χωρίς ευτυχισμένο τέλος... Ανακαλύπτω τον εαυτό μου!* 184

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η λογοτεχνία για παιδιά στη χώρα μας, στο επίπεδο της συγγραφής βιβλίων αποκλειστικά για παιδιά, έχει ιστορία περίπου δύο αιώνων, με ποιοτική άνοδο και στο περιεχόμενο και στη μορφή τον τελευταίο μισό αιώνα σε όλα τα είδη της, με κεντρικά θέματα όπως τις σχέσεις του παιδιού με την οικογένεια, το σχολείο, τις διαφυλικές σχέσεις, τον θάνατο, τη γέννηση, την τρίτη ηλικία, τα ιστορικά γεγονότα, την τεχνολογία, την οικολογία, το διαδίκτυο, τη διαπολιτισμικότητα, τη μετανάστευση, την προσφυγιά, τον πόλεμο, την ειρήνη, την επιστημονική φαντασία, το ιστορικό γεγονός. Παράλληλα, η λογοτεχνία για εφήβους, απευθυνόμενη σε μια ειδική ηλικιακή κατηγορία αναγνωστών, στη χώρα μας αναπτύχθηκε μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1980, στην κατηγορία κυρίως των μυθιστορημάτων με θέματα όπως τα ναρκωτικά, το AIDS, το ερωτικό στοιχείο, την ομοφυλοφιλία, την τρομοκρατία και πολλά άλλα, παραπλήσια με εκείνα της παιδικής. Πλήθος συνεδρίων έχουν πραγματοποιηθεί, ιδιαίτερα τα μεταπολιτευτικά χρόνια, από οργανώσεις όπως ο Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου και η Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά, από περιοδικά όπως οι *Διαδρομές* και η *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, από σχολεία και βέβαια, μετά τη δεκαετία του 1980, από τα πανεπιστήμια της χώρας, όταν η λογοτεχνία για παιδιά (και αρκετά αργότερα για εφήβους) έγινε αντικείμενο επιστημονικής έρευνας. Έτσι, τη θέση μελετών περισσότερο ιστοριοδικών και θεματικών κατέλαβε η επιστημονική μελέτη και έρευνα από πανεπιστημιακούς δασκάλους με πλήθος βιβλίων και με εργαλεία από όλες τις περιοχές της θεωρίας.

Το διήμερο συνέδριο που διοργανώθηκε από τα Εκπαιδευτήρια Μπουγά στην Καλαμάτα, τον Απρίλιο του 2016, με θέμα «Λογοτεχνία χωρίς ευτυχισμένο τέλος», οι εισηγήσεις του οποίου κατατίθενται στον συγκεκριμένο τόμο, έρχεται να προστεθεί σε αυτό το πολύ δημιουργικό πλήθος, εξετάζοντας από διάφορες θεωρητικές πλευρές το προαναφερόμενο θέμα του μη ευτυχισμένου τέλους.

Το συγκεκριμένο θέμα, από την πλευρά της μελέτης και της έρευνας, είναι πρωτότυπο όχι μόνο σε ελληνικό αλλά και σε διεθνές επίπεδο. Μάλιστα, αποτυπώνεται τα τελευταία χρόνια με μεγαλύτερη ένταση και συχνότητα στη σύγχρονη λογοτεχνία για παιδιά και εφήβους, γεγονός που δείχνει αφενός την επιρροή της νεφελώδους ιστορικοκοινωνικής πραγματικότητας στη λογοτεχνία και αφετέρου την ανάδυση ενός νέου θεματικού πεδίου μελέτης και έρευνας για τους θεωρητικούς αλλά και αναγνωστικής δραστηριότητας για τα νέα παιδιά, και συνακόλουθα της διδακτικής πρακτικής. Είναι γνωστό ότι, στην περιρρέουσα λογοτεχνική και στην παιδαγωγική ατμόσφαιρα, σε μεγάλο βαθμό υπάρχει η αντίληψη ότι τα βιβλία που απευθύνονται σε παιδιά, και γενικά σε νέους ανθρώπους, έχουν ή πρέπει να έχουν ευτυχημένο τέλος (το λεγόμενο «happy end»). Πρόκειται για αντίληψη η οποία, σχετίζεται, μάλλον με τον «έμμεσο» παιδαγωγικό ρόλο της λογοτεχνίας και όχι με την αισθητική της «αποστολή».

Οι ανακοινώσεις που ακούστηκαν στο συνέδριο, όλες πρωτότυπες, στάθηκαν σε ποικίλα θέματα όσον αφορά στο περιεχόμενο αλλά και στη μορφή των κειμένων. Προσεγγίστηκαν κείμενα από την αρχαία Ελλάδα, τη λαϊκή και τη σύγχρονη λογοτεχνία, την ελληνική και την ξενόγλωσση, από διάφορες περιοχές της αφηγηματολογίας, της κοινωνιολογίας, των σπουδών για το φύλο και της θεωρίας της αναγνωστικής ανταπόκρισης.

Στον συγκεκριμένο τόμο οι εισηγήσεις είναι χωρισμένες σε τρεις ενότητες, οι οποίες αναφέρονται σε γενικές προσεγγίσεις θεωρητικού επιπέδου, σε ειδικές προσεγγίσεις και σε διδακτικές, βιωματικού περιεχομένου προσεγγίσεις, με κείμενα χωρίς ευτυχημένο τέλος.

Στην πρώτη ενότητα οι εισηγήσεις εστιάζουν, μέσω θεωρητικών δεδομένων, σε συγγραφείς και κείμενα ποικίλων θεματικών της σύγχρονης ελληνικής αλλά και ξένης μεταφρασμένης λογοτεχνίας για παιδιά και εφήβους.

Η Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου αναφέρεται σε ρεαλιστικά κείμενα, ελληνικά και ξένα, με θέματα την παιδική εργασία και εκμετάλλευση, την

κακοποίηση παιδιών και εφήβων, την εξώθηση αγοριών και κοριτσιών σε πορνεία, τη διαβρωτική επιρροή του εξωτερικά λαμπερού lifestyle, την προσφυγική και οικονομική κρίση που οδηγεί στη διάλυση κρατών.

Ο Γιάννης Σ. Παπαδάτος εστιάζει σε μυθιστορήματα για εφήβους των Κοντολέων, Pausewang και Cormier, τα οποία αναφέρονται σε σύγχρονα ατομικά, οικογενειακά και κοινωνικά θέματα, και συγκεκριμένα στο πλαίσιο της σύγχρονης μετακίνησης των πληθυσμών, της οικολογικής καταστροφής της Γης από έναν πιθανό πυρηνικό πόλεμο, και του σχολικού εκφοβισμού.

Ο Γεώργιος Παπαντωνάκης, με δεδομένο ότι το τέλος μιας ιστορίας αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά δομικά στοιχεία της, μολονότι δεν έχει σχεδόν καθόλου μελετηθεί σε διεθνές επίπεδο, επιχειρεί να σκιαγραφήσει το ευτυχισμένο και το μη ευτυχισμένο τέλος, κλειστό ή ανοικτό. Οι ιστορίες που διερευνά (του Κοντολέων και της Κλάφα), στηριζόμενος στη θεωρία της πλοκής, αποκαλύπτουν έναν ρόλο διαφορετικό από αυτόν του ευτυχισμένου τέλους.

Ο Δημήτρης Πολίτης επικεντρώνεται σε σύγχρονες μυθοπλασίες οι οποίες σε ολόκληρη την έκταση/πλοκή τους, κυρίως όμως με την κατάληξή τους, εγείρουν καίρια θεωρητικά ζητήματα της λογοτεχνικής γραφής και της αναγνωστικής πραγμάτωσής της, προβάλλοντας την ιδιαίτερη οντότητα της Λογοτεχνίας για Εφήβους και τις ξεχωριστές απαιτήσεις των λογοτεχνικών κειμένων που απευθύνονται σε αυτές τις ηλικίες.

Στη δεύτερη ενότητα οι εισηγήσεις, επίσης μέσω θεωρητικών δεδομένων, εξετάζουν κείμενα τα οποία αποτυπώνουν ειδικές θεματικές κατηγορίες της ελληνικής και της μεταφρασμένης παιδικής και εφηβικής λογοτεχνίας.

Συγκεκριμένα, η Διαμάντη Αναγνωστοπούλου αποδεικνύει ότι τα κείμενα με θέμα το Ολοκαύτωμα, τοποθετημένα ανάμεσα στην ιστορική μαρτυρία και στην αποστασιοποίηση μέσα από τη μυθοπλασία, προσπαθούν να οικοδομήσουν στα παιδιά έναν στοχασμό και έναν λόγο για ένα γεγονός δύσκολα διαχειρίσιμο ακόμη και για το ενήλικο κοινό.

Η Αγγελική Γιαννικοπούλου ξεκινά από τη διαπίστωση ότι ανάμεσα στις ιστορίες με κακό τέλος συγκαταλέγονται και οι αισώπειοι μύθοι, οι οποίοι τις περισσότερες φορές τελειώνουν με μια απώλεια, συνιστώντας έναν παντοδύναμο ιδεολογικό μηχανισμό ο οποίος καθορίζει το μήνυμα που εγγράφεται στην ιστορία.

Η Μένη Κανατσούλη, διερευνώντας σύγχρονα μυθιστορήματα των Δικαίου, Κοντολέων, Μανδηλαρά, Παπαθεοδώρου και Τριανταφύλλου, αναδεικνύει τις εξής κατηγορίες κακού τέλους: Ο θάνατος ως κακό τέλος, Το κακό τέλος που όμως δεν δρα τιμωρητικά, Το κακό τέλος ως ο ευτελισμός της ζωής, Η ματαιώση ως κακό τέλος, Τελικά, κακό τέλος για ποιον;

Ο Ανδρέας Καρακίτσιος επικεντρώνεται στην ανίχνευση και καταγραφή του «happy end» στα λαϊκά και στα τσιγγάνικα παραμύθια. Αναλύει και εξετάζει το σύνολο των αλλαγών και διαφοροποιήσεων που συνδέονται με την απουσία ή την παρουσία του αίσιου και ευτυχούς κλεισίματος της ιστορίας τόσο στη μορφολογία όσο και στη δομή και στους χαρακτήρες του περιεχομένου των ιστοριών.

Στην τρίτη ενότητα περιέχονται δύο εισηγήσεις βιωματικού περιεχομένου, για την πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αντίστοιχα, με κείμενα της παιδικής και εφηβικής λογοτεχνίας που αποτυπώνουν μη αίσιο τέλος.

Η Χριστίνα Δίμιτσα, με αφορμή το βιβλίο του Χρήστου Μπουλώτη *Το κορίτσι που ζήτησε μια βελόνα, μια απλή βελόνα*, πραγματοποίησε βιωματικό εργαστήριο σε παιδιά δημοτικού όπου αξιοποίησε εναλλακτικές παιδαγωγικές προσεγγίσεις του λογοτεχνικού κειμένου οι οποίες δίνουν έμφαση στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη του ατόμου

Ο Μιχάλης Κουσουλάκος, με πεδίο δράσης το βιβλίο διηγημάτων της Ελένης Κατσαμά *Κοσμοδρόμιο*, παρουσιάζει το «ταξίδι» μαθητών και μαθητριών μιας τάξης του λυκείου σε είκοσι τρία διαφορετικά μέρη του κόσμου, εκεί όπου είκοσι τρεις έφηβοι μοιράζονται τις εμπειρίες τους σε τοπία πολέμου, καταστροφής του περιβάλλοντος, έντονης μοναξιάς.

Καταληκτικά, επιθυμώ να ευχαριστήσω τα Εκπαιδευτήρια Μπουγά και τις Εκδόσεις Παπαδόπουλος για την ευγενική χορηγία τους σχετικά με την έκδοση αυτού του τόμου, που πιστεύω ότι θα αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο για όσους/όσες ασχολούνται με τη θεωρία, την έρευνα και τη διδακτική της λογοτεχνίας για παιδιά και για εφήβους αλλά και για τους φοιτητές και τις φοιτήτριες των πανεπιστημίων της χώρας μας. Ίσως οι ήρωες και οι ηρώιδες, και οι μεταμορφώσεις τους στα υπό εξέταση βιβλία αυτού του τόμου και σε άλλα, ανεξάρτητα από το τέλος τους, να βοηθήσουν τους αναγνώστες και τις αναγνώστριες να γνωρίσουν καλύτερα τον εαυτό τους και τον κόσμο ώστε να τον κάνουν καλύτερο.

Σάμη Κεφαλονιάς, Αύγουστος 2017

Γιάννης Σ. Παπαδάτος

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ

Γενικές θεωρητικές προσεγγίσεις

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΑΝΑΓΛΥΦΑ ΔΥΣΤΟΠΙΚΩΝ ΟΨΕΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ

Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου

Ομότιμη Καθηγήτρια στο Π.Τ.Δ.Ε. του Εθνικού
και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Περίληψη

Στην ανακοίνωση αυτή θα γίνει αναφορά σε δυστοπικά κείμενα εφηβικής λογοτεχνίας που εξετάζουν και προβάλλουν μια δυσσείωνη, ιδιαίτερα σκληρή, εχθρική παροντική κατάσταση στο μέλλον. Σε ρεαλιστικά κείμενα, ελληνικά και ξένα, κοινωνικού και πολιτικού χαρακτήρα, που αναφέρονται στην παιδική εργασία και εκμετάλλευση, στην κακοποίηση παιδιών και εφήβων, στην εξώθηση αγοριών και κοριτσιών σε πορνεία, στη διαβρωτική επιρροή του εξωτερικά λαμπερού lifestyle, στην προσφυγική και οικονομική κρίση που οδηγεί στη διάλυση κρατών, θα εξεταστούν οι συγκεκριμένες μορφές δυστοπίας, καθώς και η διαμόρφωση των λογοτεχνικών χαρακτήρων μέσα από τη σύγκρουση του εξουσιαστικού λόγου με αυτόν της αντίστασης των μυθοπλαστικών εφήβων ηρώων.

Literary reliefs of dystopian aspects at the present time

Abstract

This communication attempts a reference to young adult literature's dystopian texts that review and project a bleak, very tough, hostile present situation in the future. In realistic texts, either Greek or foreign, of social and political nature, referred to child labour and exploitation, children and adolescents abuse, incitement of boys and girls to prostitution, corrosive influence of external glamorous lifestyle, the refugee and

economic crisis leading to State failure, we will examine the specific forms of dystopia, and the development of literary characters through the conflict between the authoritarian discourse and the resistance of fictional teenage heroes.

Η δυστοπία, όπως και η ουτοπία, έννοιες διαμετρικά αντίθετες, συνδεδεμένες άμεσα με την κοινωνία και με την πολιτική, αποτελούν συνάμα και λογοτεχνικές μορφές κειμένων¹ που είναι παράγωγα της συνομιλίας των συγγραφέων τους με την κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική πραγματικότητα της εποχής τους προς την οποία αντιπαραβάλλονται. Η απογοήτευση και η δυσαρέσκεια από το ασφυκτικό παρόν αποτελούν το έναυσμα, την κινούσα αιτία δημιουργίας τόσο της ουτοπικής όσο και της δυστοπικής λογοτεχνίας. Οι λογοτεχνικές ουτοπίες ήδη από τον 16ο αι., από την *Ουτοπία* (1516) του Thomas More, καταγγέλλουν τις πολιτικές και ηθικές ανεπάρκειες της κοινωνίας της εποχής τους ενώ παράλληλα στοχάζονται τρόπους διαφυγής από το αποπνικτικό παρόν ή επιχειρούν να το ανατρέψουν (Μάμφορντ, 1998: 19-20). Αν τα ουτοπικά λογοτεχνικά κείμενα οραματίζονται και περιγράφουν ένα καλύτερο μέλλον, οι μυθοπλαστικές δυστοπίες δεν διαβλέπουν αλλαγή στην οδυνηρή πραγματικότητα, σατιρίζουν τα ουτοπικά οράματα και επισημαίνουν την ευθύνη του παρόντος για τη διάρκεια των ζοφερών αδιεξόδων και στο μέλλον. Η καθολική απαισιοδοξία του παρόντος δρα προειδοποιητικά, καταδεικνύοντας τρόπους ζωής που πρέπει να αποφύγει κανείς (Claeys, 2010: 107). Ωστόσο, μυθοπλασίες της «κριτικής δυστοπίας» με ανοιχτό τέλος αφήνουν αδιόρατα να διαφανεί η ελπίδα ότι ένα ζοφερό μέλλον μπορεί να αποφευχθεί, διατηρώντας ψήγματα αισιοδοξίας των ουτοπικών κειμένων (Baccolini & Moylan, 2003: 7).

Αν οι λογοτεχνικές ουτοπίες ανάγονται στο μακρινό παρελθόν (βλ. *Πολιτεία* του Πλάτωνα), οι δυστοπίες είναι παράγωγο του 20ού αι. με

---

1. Για τις μορφές της ουτοπίας, ως κειμενικού είδους, ως ανθρώπινης τάσης, ως πολιτικής στάσης και πράξης βλ. Τζέιμσον, Φρέντρικ. *Οι αρχαιολογίες του μέλλοντος. Η επιθυμία που λέγεται Ουτοπία*. Μτφρ. Μ. Μαυρωνάς. Αθήνα: Τόπος, 2008, σσ. 27-38.

αντιπροσωπευτικά δείγματα το *Εμείς* (1921) του Yevgeny Zamyatin, τον *Θαυμαστό καινούριο κόσμο* (1932) του Aldus Huxley, το *1984* (1949) του George Orwell, το *Φαρενάιτ 451* (1953) του Ray Bradbury κ.ά. Τα περισσότερα έργα, γραμμένα στον Μεσοπόλεμο, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και στην ψυχροπολεμική περίοδο, όχι μόνον απεικονίζουν αλλά ασκούν κριτική σε αυταρχικά, φασιστικά καθεστώτα, σε μορφές ακραίας λογοκρισίας, σε γραφειοκρατικές δομές που, όσο και αν ανήκουν στον χώρο της φαντασίας, απηχούν τα ιστορικοπολιτικά και κοινωνικά γεγονότα της εποχής που τα γέννησε. Τα χαρακτηριστικά των μεταπολεμικών κοινωνιών, η υπερκατανάλωση, ο ατομικισμός, η ταχύτητα, η τεχνολογική ανάπτυξη, ο εφησυχασμός, η έλλειψη καλλιέργειας και μνήμης, επικίνδυνη όσο και η αμφιβολία για την πολιτική εξουσία και η αμφισβήτησή της, απασχολούν συγγραφείς δυστοπικών κειμένων από το 1980 και μετά, οπότε νέα θέματα γίνονται αντικείμενο λογοτεχνικής προσέγγισης, όπως η αναξιοπιστία της πολιτικής, η περιβαλλοντική κρίση, το άγχος για το ανθρώπινο σώμα, η κοινωνική μαζικοποίηση, ενώ από το 2000 και μετά κυριαρχεί, πέρα από την ανεξέλεγκτη εξέλιξη της τεχνολογίας, και η τρομοκρατία.

Ο χειρισμός των θεμάτων αυτών υλοποιείται κυρίως με την προβολή της σχέσης του ατόμου με την εξουσία και με την αναντιστοιχία του κόσμου του μυθοπλαστικού ήρωα με τον πραγματικό/δυστοπικά φανταστικό.

Στη νεοελληνική λογοτεχνία έχουμε πολλά δείγματα δυστοπικής αφήγησης. Ένα μεγάλο μέρος συνδέεται με την ιστορία και αφορά τα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, της Κατοχής, του Εμφυλίου, της μετεμφυλιακής περιόδου και της δικτατορίας. Ενδεικτικά παραδείγματα: Α. Φραγκιάς, *Λοιμός, Η Καγκελόπορτα*· Μ. Λουντέμης, *Οδός Αβύσσου Αριθμός 0*· Μ. Κρανάκη, *Φιλέλληνες: Είκοσι τέσσερα γράμματα μιας Οδύσσειας*· Μ. Αξιώτη, *Η Κάδμω*· Δ. Χατζής, *Φωτιά, Διπλό Βιβλίο*· Μ. Δούκα, *Η αρχαία σκουριά* κ.ά. Παρά τη διαπίστωση μιας ευτοπίας, ενός ουτοπικού οράματος εκφρασμένου από τους μυθοπλαστικούς ήρωες για μια ελεύθερη και δίκαιη κοινωνία, στα περισσότερα από αυτά τα μυθιστορήματα κυριαρχούν η απογοήτευση, το αίσθημα

της μοναξιάς, η δραματική αλλαγή του κόσμου, των συνθηκών ζωής και εργασίας. Ωστόσο, το κοινωνικό και πολιτικό μυθιστόρημα με έντονα στοιχεία κριτικής της σύγχρονης κοινωνίας, όπως διαπιστώνουμε στα έργα του Γιάννη Μακρινδάκη, καθώς και το φανταστικό μυθιστόρημα με την περιγραφή αλλόκοτων κόσμων, αλληγορικών, υπερφυσικών, σκοτεινών, με προβολή στο αποπνικτικό μέλλον των υφιστάμενων αρνητικών καταστάσεων έχουν ένα μεγάλο μερίδιο στη σύγχρονη εκδοτική παραγωγή². Ακόμη, το χιούμορ και η σάτιρα επιστρατεύονται συχνά για να επιτείνουν το δυσσιώνο και απειλητικό παρόν³.

Στον χώρο της εφηβικής λογοτεχνίας, τόσο στην Αμερική όσο και στην Ευρώπη, έχουμε πληθώρα μυθιστορημάτων κοινωνικών, επιστημονικής φαντασίας, θρίλερ και περιπέτειας, όπως αυτά των Μ. Burgess, R. Cormier, Μ. E. Kerr, S. Norman, Μ. Pressler, Ph. Pullman και πολλών άλλων, τα οποία θίγουν σοβαρά προβλήματα που απασχολούν τους εφήβους. Στον ελληνικό χώρο αρκετά καθυστερημένα κάνουν την εμφάνισή τους παρόμοια βιβλία, τα περισσότερα των οποίων διατηρούν ένα δίκτυο προστασίας στον έφηβο. Οι συγγραφείς τους θεωρούν ότι οι αναγνώστες τους, πολλοί από τους οποίους είναι πρώιμοι έφηβοι, δεν πρέπει να δοκιμάζονται τόσο σκληρά ψυχολογικά. Από τα μέσα, όμως, της δεκαετίας του '90 το εφηβικό μυθιστόρημα, συχνά crossover, μας έχει δώσει δείγματα που συγκλονίζουν τον αναγνώστη. Ανάμεσά τους είναι και αυτά που, με ακραίο ρεαλισμό, με ριζοσπαστικό και ανατρεπτικό τρόπο, θίγουν καίρια προβλήματα του σύγχρονου κοινωνικού γίνεσθαι, ασκώντας κριτική στην τελματωμένη πραγματικότητα και στους κοινωνικούς, πολιτικούς, οικονομικούς παράγοντες οι οποίοι έχουν συμβάλει

---

2. Βλ. ενδεικτικά το μυθιστόρημα *Τι είδε η γυναίκα του Λωτ* της Ιω. Μπουραζοπούλου κ.ά., καθώς και την ενδιαφέρουσα μελέτη της Μαρίτας Παπαρούση «Αφηγηματοποιώντας το μέλλον: δυστοπικές προοπτικές και ιδεολογικές αναζητήσεις στην πεζογραφία της Ι. Μπουραζοπούλου», στο Κ. Α. Δημάδης (επιμ.), *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία*, τόμ. Γ'. Αθήνα: Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, 2015, σσ. 593-609.

3. Βλ. Νένη Ευθυμιάδη, *Εγώ και ο Μαγγελάνος*.

στην κυριαρχία της σαρωτικής απαισιοδοξίας που μερικές φορές προβάλλεται και ως μελλοντική κατάσταση. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους Αγγ. Δαρλάση, Ελ. Κατσαμά, Μαν. Κοντολέων, Φιλ. Μανδηλαρά, Κυρ. Μαργαρίτη, Γ. Παναγιωτάκη, Β. Παπαθεοδώρου. Θέματα όπως είναι τα ναρκωτικά, η πορεία προς την ενηλικίωση, η αναζήτηση της ταυτότητας αναπτύσσονται πλέον μέσα σε ένα ωμά ρεαλιστικό περιβάλλον, ενώ ζητήματα φυλετικού, κοινωνικού και ταξικού ρατσισμού, βίας, μετανάστευσης και προσφυγιάς, τρομοκρατίας, οικονομικής κρίσης θίγονται σε συνάρτηση με το ευρύτερο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό συγκείμενο στο οποίο κυριαρχούν αρνητικές εξελίξεις.

Τα βιβλία που θα μας απασχολήσουν στην ανακοίνωση αυτή είναι: οι *Υαινες* του Φίλιππου Μανδηλαρά, *Το πρόσωπο της Σάρα* του Μέλβιν Μπέρτζες, ο *Ικμπάλ* του Φραντσέσκο Ντ' Αντάμο και το *Δε με λένε Ρεγίνα...* ...*Άλεχ με λένε* του Μάνου Κοντολέων. Τα παραπάνω μυθιστορήματα, καθώς και το συλλογικό αφήγημα «*Στο σχολείο ξεχνώ τη φυλακή...*». *Το χρυσό πουλί. Μια ιστορία για παιδιά από τις αφηγήσεις και τις ζωγραφιές των κρατουμένων* έχουν βασικά χαρακτηριστικά του είδους της δυστοπίας: αντιτίθενται στην ουτοπική σκέψη, ασκούν κριτική στις υπάρχουσες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, αποτυπώνουν μια δυσσίωση προοπτική της παρούσας κατάστασης με εικόνες ενός μη επιθυμητού μέλλοντος (Booker, 1994: 3).

Στα μυθιστορήματα αυτά δεν περιγράφεται ένας κόσμος μελλοντικός· αντίθετα, απεικονίζονται εξελισσόμενες καταστάσεις στον χώρο της πραγματικότητας, χωρίς να απουσιάζει η φαντασία, όπως συμβαίνει κατεξοχήν στη *Σάρα* του Μπέρτζες και σε τμήμα της αφήγησης στις *Υαινες* του Μανδηλαρά, κυρίως όμως η φανταστική προβολή των επιθυμιών μιας άλλης κοινωνίας και ζωής, όπως διατυπώνεται στα άλλα τρία βιβλία. Τα κείμενα αυτά θίγουν ζητήματα της παιδικής εργασίας, συνδεδεμένης με την εκμετάλλευση, αναφέρονται στους πρόσφυγες της Ανατολής και στην πορεία τους προς την «ευδαίμονα Δύση», στην οικονομική και πολιτισμική κρίση, στην παιδική πορνεία και στη δραστικά καταστροφική επιρροή των ΜΜΕ με την προβολή των αξιών του lifestyle.

Θα εξετάσουμε τη θεματολογία των βιβλίων αυτών μέσα από το δίπολο: δράση-αντίδραση, εξουσία και αντίσταση σ' αυτήν, που αποτελεί βασικό δομικό στοιχείο των δυστοπικών μυθιστορημάτων, μέσα από τις θέσεις και τη δράση των νεαρών ηρώων (μυθοπλαστικών ή όχι) με κριτήρια που σχετίζονται με τις κατηγορίες αφηγηματικών ειδών στις οποίες ανήκουν τα κείμενα: αφήγηση πλασματικών γεγονότων, μεικτή αφήγηση και αφήγηση πραγματικών γεγονότων, με τους τύπους του αφηγητή, καθώς και με τις βασικές αφηγηματικές τεχνικές των κειμένων.

Κοινά στοιχεία αφόρμησης όλων των κειμένων η οικονομική ανέχεια, ο πολιτικός αυταρχισμός και η απολυταρχική εξουσία που επιβάλλονται είτε στην Ανατολή, είτε στη Δύση, είτε στον χώρο εργασίας, είτε στους πρόσφυγες, είτε από τα ΜΜΕ. Τα σκηνικά της μυθοπλαστικής δράσης συνιστούν μορφές σύγχρονης δυστοπίας μέσα στην οποία οι πρωταγωνιστές/ριες βιώνουν την αποξένωση και την επιβολή της όποιας βίας. Υποτάσσονται, αμφισβητούν την εξουσία και αντιστέκονται, προσπαθώντας να αλλάξουν την αποπνικτική κατάσταση, χωρίς όμως να τα καταφέρνουν.

Λογοτεχνικά κείμενα όλων των ειδών, απευθυνόμενα σε παιδιά και εφήβους, τα οποία δεν έχουν ευτυχισμένο τέλος (happy end) συναντώνται τα τελευταία χρόνια αρκετά συχνά στη σύγχρονη λογοτεχνία, ελληνική και ξένη. Ο τόμος αυτός περιέχει μελέτες σχετικές με το εν λόγω θέμα, οι οποίες κατατάσσονται σε τρεις ενότητες. Στην πρώτη, οι μελέτες εστιάζουν, μέσω θεωρητικών δεδομένων, σε συγγραφείς και κείμενα ποικίλων θεματικών της σύγχρονης ελληνικής αλλά και ξένης μεταφρασμένης λογοτεχνίας για παιδιά και εφήβους. Στη δεύτερη, οι εργασίες εξετάζουν κείμενα τα οποία αποτυπώνουν ειδικές θεματικές κατηγορίες της ελληνικής και της μεταφρασμένης παιδικής και εφηβικής λογοτεχνίας. Τέλος, στην τρίτη ενότητα περιέχονται μελέτες βιωματικού περιεχομένου, για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση αντίστοιχα, με κείμενα της παιδικής και εφηβικής λογοτεχνίας που αποτυπώνουν μη αίσιο τέλος.

Οι συγγραφείς των μελετών είναι πανεπιστημιακοί και εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το βιβλίο είναι ιδιαίτερα χρήσιμο σε ερευνητές/ερευνήτριες, σε εκπαιδευτικούς και σε φοιτητές/φοιτήτριες.

ISBN 978-960-569-790-7

Κωδ. μιλίσης 18.910

www.epbooks.gr